

DOI 10.51558/2490-3647.2025.10.1.859

UDK 373.2:376

Primljeno: 14. 11. 2024.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Saša LJ. Stepanović

STAVOVI RODITELJA I VASPITAČA O PRIMENI INKLUZIJE U PREDŠKOLSKOM OBRAZOVANJU

Kvalitetno predškolsko vaspitanje i obrazovanje igra ključnu ulogu u obogaćivanju ranog iskustva dece, pružajući prilike za istraživanje, saznavanje i celovit razvoj, kao i za uključivanje u širu zajednicu. U procesu inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u redovni predškolski sistem, pored vaspitača, od izuzetne je važnosti i uloga roditelja. Bitno je da roditelji dece sa smetnjama u razvoju budu svesni prava svog deteta i da ta prava efikasno realizuju. Takođe, roditeljima je od presudne važnosti da na vreme prepoznaju potrebe svog deteta i obezbede odgovarajuću pomoć i podršku. Interakcija roditelja sa vaspitačem i predškolskom ustanovom igra ključnu ulogu u procesu inkluzije. Na osnovu navedenog, predmet istraživanja jesu stavovi roditelja i vaspitača o primeni inkluzije u predškolskom obrazovanju, sa fokusom na uslove za uspešno uključivanje, ulogu vaspitača, te informisanost roditelja o pravima njihove dece u vezi sa inkluzijom. Cilj istraživanja je ispitati stavove vaspitača i roditelja o primeni inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u predškolskim ustanovama. Takođe, istraživanje ima za cilj da utvrdi stavove o ulozi vaspitača u inkluzivnom obrazovanju, informisanosti roditelja o pravima njihove dece u vezi sa inkluzijom, kao i uslovima za uspešno uključivanje dece sa smetnjama u razvoju. Za prikupljanje podataka korišćena je tehnika anketiranja i anketni upitnik. Uzorak je obuhvatio 90 vaspitača i 50 roditelja dece sa smetnjama u razvoju, koji su odabrani putem namernog uzorka iz specifičnog područja. Opšta hipoteza ovog istraživanja je da vaspitači i roditelji imaju pozitivan stav prema primeni inkluzije u predškolskim ustanovama. Posebne hipoteze predviđaju razlike u stavovima između vaspitača i roditelja o primeni inkluzije, ulozi vaspitača u inkluzivnom obrazovanju, informisanosti roditelja o pravima njihove dece u vezi sa inkluzijom, kao i uslovima za uspešno uključivanje. Rezultati istraživanja su potvrdili opštu hipotezu da su stavovi vaspitača i roditelja prema inkluziji uglavnom pozitivni, ali su se pojavile i značajne

razlike u stavovima o određenim aspektima, kao što su uloga vaspitača i nivo informisanosti roditelja.

Ključne reči: inkluzija; vaspitači; roditelji; predškolsko vaspitanje; razvojne smetnje; vrtić; inkluzivno obrazovanje; prava dece

1. UVOD

Razvojne smetnje kod dece u predškolskom uzrastu obuhvataju fizičke, mentalne, govorno-jezičke, senzorne i emocionalne teškoće. Razlikovanje smetnji prema stepenu težine – blage, umerene i teže – omogućava pružanje odgovarajuće podrške za optimalni razvoj svakog deteta. Individualizovani pristupi i rad sa decom sa razvojnim teškoćama ključni su za njihovu socijalnu integraciju i aktivno učestvovanje u zajednici (Saloviita 2020; Avramidis, Norwich 2020; Stepanović 2018).

Koncepcija inkluzije dece sa smetnjama u razvoju zasniva se na uverenju da obrazovne potrebe sve dece, iako slične, nisu identične. Svako dete, bez obzira na teškoće, ima pravo na individualizovanu edukaciju koja uzima u obzir specifične potrebe koje ponekad mogu biti ispod ili iznad potreba drugih vršnjaka. Ovaj pristup omogućava prilagođavanje obrazovnog procesa tako da zadovolji jedinstvene sposobnosti i potrebe svakog deteta. Savremeni pristupi u obrazovanju naglašavaju da sva deca mogu učiti, a najefikasnije to čine u grupama vršnjaka, jer svako od njih ima različite sposobnosti i potrebe (Stepanović 2019; Smith, Porter 2018).

Socijalizacija dece u vrtiću predstavlja proces koji se ne odnosi samo na prihvatanje vrtića kao ustanove u kojoj se boravi, već i na prihvatanje okruženja u kojem će dete provoditi značajan deo svog vremena. Kroz socijalnu interakciju i emocionalni razvoj dete uči kako da se ponaša u društvenim kontekstima, kako da uspostavi odnose sa vršnjacima i odraslima, te kako da gradi svoj identitet. U procesu uspešne socijalizacije ključno je kako okruženje zadovoljava detetove osnovne potrebe i pruža prilike za aktivno učešće (Soodak, Erwin 2019; Wong, Watkins 2021).

2. DECA SA SMETNJAMA U RAZVOJU

Deca sa smetnjama u razvoju su „ona deca kojoj je potrebna posebna društvena podrška kako bi dostigla, ili održala odgovarajući nivo fizičkog, intelektualnog, emocionalnog i socijalnog razvoja“ (Kovačević, Radovanović 2005). Ovaj široki

okvir definicije ukazuje na važnost sveobuhvatne podrške koja uključuje fizičke, emocionalne i socijalne aspekte razvoja deteta. Iako ovaj pristup naglašava podršku koja se mora pružiti, ključno je razmisliti o tome kako različite vrste smetnji, kao i specifični razvojni zahtevi, mogu zahtevati različite pristupe u obrazovanju i socijalizaciji. Prema ovom teorijskom okviru, smetnje u razvoju nisu samo fizički poremećaji, već mogu obuhvatiti i emocionalne i intelektualne aspekte, što otvara važna pitanja o holističkom pristupu u radu sa ovom decom.

Ova deca, kao i svaka druga, žele da se nečim zanimaju, da uče i da budu prihvaćena u društvu. Kako navodi Stepanović (2023), neophodno je da im se pruži mogućnost da se razvijaju u inkluzivnom okruženju, ali istovremeno treba razumeti da se njihova specifičnost mora uvažiti. Na ovom nivou ključna razlika u pristupu prema deci sa smetnjama leži u razumevanju njihove jedinstvene situacije i stvaranju prilagođenih strategija koje ne samo da olakšavaju, već i omogućavaju pravičnu integraciju u društvo. To implicira da obrazovni i socijalni sistem mora biti fleksibilan i sposoban da se prilagodi različitim potrebama i smetnjama, kako bi obezbedio ravnopravan tretman i šansu za razvoj svakog deteta.

Kada se razmatraju razlike među decom sa smetnjama u razvoju, važno je napomenuti da ne postoji jedinstven obrazovni model koji bi bio efikasan za svu decu sa teškoćama. Kao što ističu Avramidis i Norwich (2020), razlike među decom sa smetnjama u razvoju uslovljene su vrstom i težinom smetnji koje su prisutne, što znači da se pristup obrazovanju mora prilagoditi specifičnostima svakog deteta. Ovo je od posebne važnosti u kontekstu inkluzije, jer sveobuhvatan pristup obrazovanju zahteva detaljnu procenu i prilagođavanje nastavnih metoda. Na osnovu ovog, naše istraživanje bi trebalo da analizira koje obrazovne prakse su najefikasnije za decu sa različitim vrstama smetnji, te kako ove prakse utiču na njihovu socijalnu i emocionalnu integraciju.

Kada se osvrnemo na terminologiju, dokument *Reforma obrazovanja učenika sa posebnim potrebama u Republici Srbiji* koristi termin „deca ometena u razvoju“ (Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije 2004), što ukazuje na težinu smetnji u razvoju, ali istovremeno otvara pitanje kako percepcija ovih smetnji utiče na integraciju dece u društvo. Na osnovu Stepanovića (2018), možemo da razmotrimo kako razvojne teškoće, koje ne nužno uključuju samo fizičke prepreke, već i emotivne i socijalne aspekte, oblikuju mogućnosti za socijalnu integraciju. Ova teorijska razmatranja otvaraju istraživačko pitanje: kako je moguće unaprediti strategije za integraciju dece sa smetnjama koristeći teoretske okvire koji povezuju socijalne, obrazovne i rehabilitacijske aspekte?

Deca sa smetnjama u razvoju, kako navode Avramidis i Norwich (2020), zahtevaju dodatnu podršku da bi ostvarila svoj potencijal i integrisala se u društvo na ravnopravnim osnovama sa svojim vršnjacima. Inkluzivno obrazovanje ne znači samo pružanje edukativnih sadržaja, već i omogućavanje socijalne integracije. S obzirom na to, pitanje koje se postavlja u našem istraživanju jeste kako inkluzivne ustanove mogu oblikovati obrazovne sisteme koji ne samo da zadovoljavaju akademske ciljeve, već i razvijaju socijalne i emocionalne veštine koje su ključne za uspešnu integraciju u društvo.

Pružanje podrške u ranom uzrastu doprinosi smanjenju kasnijih teškoća i izgradnji pozitivnog odnosa prema učenju i društvenoj sredini. Lalvani i Bacon (2019) naglašavaju važnost inkluzivnih predškolskih ustanova koje omogućavaju deci da razvijaju socijalne veštine i samopouzdanje. U našem istraživačkom okviru ovo se može povezati sa ciljem da se istraži kako kvalitet inkluzivnog obrazovanja utiče na dugoročne razvojne ishode. Ovo uključuje razmatranje uticaja socijalnih veština koje se razvijaju u okviru inkluzivnog obrazovanja i njihove veze sa emocionalnim i akademskim napretkom deteta.

3. KLASIFIKACIJA RAZVOJNIH SMETNJI

Razvojne smetnje kod dece mogu se klasifikovati na različite načine, zavisno od kriterijuma koji se primenjuju. Stepanović (2019) nudi dva glavna pristupa klasifikaciji smetnji: etiološki i funkcionalni. Ova klasifikacija omogućava bolje razumevanje uzroka i prirode smetnji, što je ključno za adekvatan pristup u obrazovanju i terapiji dece sa smetnjama u razvoju.

Etiološke klasifikacije temelje se na uzrocima smetnji, a prema ovom kriterijumu možemo razlikovati dve osnovne grupe:

1. Nasledna invalidnost – smetnje koje nastaju zbog genetskih faktora ili naslednih poremećaja, kao što su određene genetske bolesti ili sindromi.
2. Stečena invalidnost – smetnje koje nastaju pod uticajem spoljnog faktora, kao što su bolest, povrede ili sociokulturni uticaji koji mogu narušiti normalan razvoj deteta.

Funkcionalna klasifikacija razmatra funkcionalne aspekte invalidnosti i deli ih u sledeće kategorije:

1. Fizička invalidnost, koja može biti:
 - senzorna invalidnost – obuhvata oštećenja vida, sluha, govora i glasa, koja značajno utiču na sposobnost deteta da komunicira i uči u standardnim obrazovnim uslovima;

- telesna invalidnost – odnosi se na oštećenja lokomotornog aparata, nervnog sistema, kao i poremećaje psihomotorike, koji mogu otežati fizičku aktivnost i mobilnost deteta.
- 2. Psihička invalidnost – obuhvata osobe sa intelektualnim teškoćama kod kojih je razvoj kognitivnih i emocionalnih veština usporen ili oštećen.
- 3. Višestruka invalidnost – odnosi se na decu sa više od jednog oštećenja, koja mogu kombinovati fizičke, psihičke ili senzorne smetnje, čime je pristup obrazovanju i rehabilitaciji znatno složeniji.

U daljoj analizi, Bojaninova klasifikacija (2012) nudi dodatne detalje i razlikovanje specifičnih tipova razvojnih teškoća. Prema Bojaninu, teškoće u razvoju kod dece mogu se podeliti u sledeće kategorije:

- praktognostički poremećaji – smetnje u sposobnosti prepoznavanja i razumevanja osnovnih aktivnosti i veština potrebnih za svakodnevni život;
- poremećaji iz razvojne neurolingvistike – smetnje koje se odnose na jezičko i govorno funkcionisanje, što uključuje i teškoće u razumevanju jezika ili u njegovom izražavanju;
- poremećaji psihomotorike u užem smislu reči – teškoće u koordinaciji pokreta i fizičkom razvoju;
- poremećaji usled opšteg razvojnog nesklada – smetnje koje se javljaju zbog neskladnog razvoja u različitim oblastima, kao što su motorika, kognicija i socijalna funkcija;

Nerazvijenost inteligencije i rani poremećaji osećanja – smetnje koje utiču na intelektualne kapacitete i emocionalni razvoj deteta.

Ove klasifikacije omogućavaju precizno utvrđivanje vrsta smetnji i teškoća u razvoju, što je ključno za planiranje i primenu odgovarajućih obrazovnih i terapijskih intervencija.

Kao što ističu Stanton-Chapman i Brown (2015), razvojne smetnje mogu biti uzrokovane različitim faktorima koji deluju tokom života deteta. Ovi faktori mogu biti:

- prenatalni faktori (tokom trudnoće), kao što su izloženost toksičnim supstancama ili genetske mutacije;
- natalni faktori (prilikom porođaja), kao što su komplikacije prilikom porođaja koje mogu izazvati povrede ili hipoksiju;
- postnatalni faktori (nakon rođenja), uključujući infekcije, povrede ili nezdravu socijalnu okolinu koja može negativno uticati na dalji razvoj deteta.

Klasifikacija razvojnih smetnji kod dece u predškolskom uzrastu, prema Avramidisu i Norwichu (2020), obuhvata različite oblasti razvoja, kao što su fizički, mentalni, govorno-jezički i emocionalni razvoj. Ove smetnje se dalje klasifikuju prema težini, od blagih do teških, što pomaže stručnjacima da odrede odgovarajuću podršku i intervencije. Tako na primer, deca sa lakšim poremećajima govora ili motorike mogu se uključiti u standardne obrazovne procese uz određene prilagodbe, dok deca sa teškim intelektualnim ili višestrukim invalidnostima zahtevaju specijalizovane obrazovne i rehabilitacione pristupe.

4. POJAM INKLUZIJE

Pojam inkluzija potiče od latinske reči *inclusio*, što znači uključivanje, obuhvatanje i podrazumevanje. U širem socijalnom kontekstu, inkluzija se odnosi na proces integracije pojedinca u širu socijalnu zajednicu. Ovaj proces se ne odnosi samo na fizičko prisustvo pojedinca u društvu, već i na njegov aktivni i ravnopravni angažman. Inkluzija, stoga, mora biti shvaćena kao neprestano traženje boljih načina reagovanja na različitost, kao i prikupljanje, analizu i evaluaciju podataka iz različitih izvora u cilju poboljšanja prakse i postizanja boljih rezultata (Stepanović 2018; Reupert, Deppeler 2019).

Inkluzija dece sa smetnjama u razvoju temelji se na savremenim pedagoškim načelima prema kojima se deca s posebnim potrebama posmatraju u odnosu na svoje vršnjake, prvo prema sličnostima, a tek onda prema razlikama. Sličnosti su zasnovane na činjenici da svako dete, bez obzira na njegove specifične potrebe, dolazi sa biološki datim dispozicijama koje predstavljaju potencijale za razvoj (Sharma, Loreman 2019). Međutim, ove dispozicije se ne razvijaju automatski u optimalne sposobnosti. Da bi došlo do njihove realizacije, neophodni su odgovarajući uslovi i podrška iz socijalne sredine. Škola, kao ključni element socijalne sredine, ima važnu ulogu u otkrivanju i razvijanju pozitivnih aspekata sposobnosti svakog deteta.

Poteškoće u obrazovnom procesu inkluzije

Kada se u redovnom obrazovnom okruženju nađu učenici sa smetnjama u razvoju često dolazi do nesklada između njihovih razvojnih sposobnosti i didaktičko-metodičkih oblika nastave. Većina nastavnih strategija prilagođena je “prosečnim” učenicima, što može uzrokovati teškoće i usporiti razvoj potencijala dece sa posebnim potrebama. Ovaj nesklad može dovesti do neuspeha u učenju, što dodatno negativno utiče na emotivni i socijalni razvoj deteta. Nepovoljna vaspitna klima i loša komuni-

kacija u odeljenju često imaju dugoročne posledice na ponašanje deteta, uključujući pojavu nepoželjnih oblika ponašanja (Stepanović 2018; De Boer, Munde 2015).

Pravo na obrazovanje

Inkluzija obuhvata pravo svake osobe na obrazovanje, počev od predškolskog uzrasta pa sve do visokog obrazovanja. Kroz inkluzivni obrazovni sistem, pravo na obrazovanje imaju:

- deca sa smetnjama u razvoju, koja se suočavaju sa različitim izazovima u fizičkom, mentalnom ili emotivnom razvoju;
- deca sa invaliditetom, čiji invaliditet može biti fizički, senzorni ili intelektualni;
- deca iz marginalizovanih grupa, koja mogu biti marginalizovana zbog socijalnih, ekonomskih ili kulturnih faktora;
- darovita deca, koja se suočavaju sa izazovima u obrazovnom sistemu zbog potrebe za naprednijim obrazovnim pristupima. (Stepanović 2018)

5. ZAKONSKA REGULATIVA

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/2013) pruža pravni okvir za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. U članu 10 ovog zakona navodi se da „učenik sa smetnjama u razvoju i invaliditetom stiče osnovno obrazovanje i vaspitanje po pravilu u školi zajedno sa ostalim učenicima, a kada je to u najboljem interesu učenika, u školi za učenike sa smetnjama u razvoju“. Ovo znači da je inkluzija osnova obrazovnog sistema, ali se predviđa mogućnost specijalizovanih škola ako je to najbolje za pojedinca.

Prema članu 8 Zakona, roditelji ili staratelji imaju pravo da izaberu obrazovni put za svoje dete, bilo da je to redovna škola, specijalna škola ili učenje na daljinu. U cilju unapređenja inkluzivnog obrazovanja, škole za učenike sa smetnjama u razvoju pružaju podršku školama u redovnom obrazovnom sistemu. Zakon omogućava da u jednom odeljenju budu prisutna najviše dva učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, a za njih je predviđena dodatna podrška, uključujući individualizovane obrazovne planove (IOP). Za učenike koji prate IOP sa prilagođenim standardima postignuća, ocenjivanje se vrši na osnovu angažovanja i stepena ostvarenosti ciljeva i prilagođenih standarda. Ovaj pristup omogućava veći stepen fleksibilnosti i prilagođavanja obrazovnih metoda potrebama učenika sa smetnjama u razvoju i invaliditetom.

Zakon takođe propisuje da u obrazovnim institucijama nisu dozvoljene aktivnosti koje ugrožavaju, omalovažavaju ili diskriminišu pojedince ili grupe na osnovu rase, nacionalne, etničke, jezičke, verske ili polne pripadnosti, fizičkih ili psihičkih svojstava, smetnji u razvoju, invaliditeta, zdravstvenog stanja, uzrasta, socijalnog i kulturnog porekla, imovnog stanja ili političkog opredeljenja. Zakon takođe zabranjuje podsticanje takvih aktivnosti, čime se dodatno naglašava obaveza stvaranja ravnopravnog i nepristrasnog obrazovnog okruženja (Saloviita 2020; Roberts, Simpson 2016).

Integracija vs. inkluzija

U oblasti obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju razlika između integracije i inkluzije ima ključnu ulogu. Integracija se definiše kao „ubacivanje deteta u postojeći sistem obrazovanja onakav kakav je, gde dete mora da se snalazi zahvaljujući svojoj upornosti, snalažljivosti i uz pomoć roditelja“. Ovaj pristup ne menja nivo obuke nastavnika, obrazovne programe i metode, smatrajući da će se dete adaptirati na zahteve sistema bez obzira na njegove specifične potrebe. Iako neki učenici sa intelektualnim predispozicijama mogu ostvariti dobre rezultate, integracija često dovodi do neuspeha jer ne pruža adekvatnu podršku potrebnu za postizanje tih rezultata (García-Carrión, Villardón-Gallego 2020).

S druge strane, inkluzija podrazumeva reformisani obrazovni sistem koji pruža stručnu i moralnu podršku u obrazovanju i opštem razvoju deteta sa smetnjama u razvoju. Inkluzija se zasniva na pedagoškim merama koje omogućavaju svakom detetu da se razvija u skladu sa sopstvenim sposobnostima i tempom. Ovaj pristup prepoznaje heterogenost učenika i omogućava promene u obrazovnim programima, metodama, očekivanjima i organizaciji nastave (Maksimović 2017; Wong, Watkins 2021).

Dosledna primena inkluzivnog obrazovanja zahteva sveobuhvatne promene sistema, ne samo u pogledu metodologije i programa, već i u pristupu koji omogućava svim učenicima, bez obzira na njihove sposobnosti, da ostvaruju svoje potencijale u obrazovnom procesu.

6. METODE I REZULTATI ISTRAŽIVANJA

6.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su stavovi roditelja i vaspitača o primeni inkluzije u predškolskim ustanovama. Postavljeni problem nije zanemarljiv, već je veoma aktuelan i ima veliki značaj. Istraživanje treba da podstakne dalja istraživanja u ovoj

oblasti, kako bi se stekla potpunija i jasnija slika o uključivanju dece sa razvojnim smetnjama u predškolsku ustanovu. Inkluzivno obrazovanje postaje dio prakse u mnogim obrazovnim sistemima, jer omogućava deci sa smetnjama u razvoju da se integrišu u redovne obrazovne ustanove. Istraživanja u ovoj oblasti ukazuju na važnost saradnje roditelja, vaspitača i stručnjaka u stvaranju podržavajućeg okruženja za decu sa razvojnim smetnjama (Hornby, Blackwell 2018; Loreman, McGhie-Richmond, Barber 2020). Ova studija je usmerena na razumevanje stavova i pristupa u kontekstu predškolskih ustanova u Beogradu, kao i na istraživanje postojećih izazova i preporuka za unapređenje inkluzivnih praksi u predškolskom obrazovanju.

6.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati stavove vaspitača i roditelja o primeni inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u predškolskim ustanovama, uslove za uspešno uključivanje, ulogu vaspitača u inkluzivnom obrazovanju, te informisanost roditelja o pravima njihove dece u vezi sa inkluzijom. Na osnovu postavljenog cilja istraživanja proizilaze istraživački zadaci:

1. Utvrditi da li postoje razlike u stavovima vaspitača i roditelja o primeni inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u redovnim predškolskim ustanovama.
2. Utvrditi da li postoje razlike u stavovima vaspitača i roditelja o ulozi vaspitača u inkluzivnom sistemu vaspitanja.
3. Ispitati nivo informisanosti roditelja o pravima njihove dece u vezi sa inkluzijom u predškolsku ustanovu i da li postoji razlika u mišljenju između vaspitača i roditelja o ovom pitanju.
4. Ispitati stavove vaspitača i roditelja o uslovima za uspešno uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u redovnu predškolsku ustanovu

6.3. Hipotetički okviri

Opšta hipoteza ovog istraživanja je: *Pretpostavlja se da vaspitači i roditelji imaju pozitivan stav prema primeni inkluzije u predškolskim ustanovama.*

Posebne hipoteze istraživanja su:

- Pretpostavlja se da postoje razlike u stavovima između vaspitača i roditelja o primeni inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u predškolskim ustanovama.
- Pretpostavlja se da postoje razlike u stavovima između vaspitača i roditelja o ulozi vaspitača u inkluzivnom sistemu vaspitanja.

- Pretpostavlja se da postoje razlike u mišljenju vaspitača i roditelja o tome u kojoj meri su roditelji dece sa smetnjama u razvoju upoznati sa njihovim pravima u vezi sa inkluzijom u predškolskim ustanovama.
- Pretpostavlja se da postoje razlike u mišljenju vaspitača i roditelja o uslovima za uspešno uključivanje dece sa smetnjama u razvoj u redovnu predškolsku ustanovu.

6.4. Tok istraživanja

Istraživanje je sprovedeno sa ispitanicima uz prethodno obaveštavanje o ciljevima i postupku ispitivanja. Pre početka ispitivanja učesnicima su pružene informacije o značaju istraživanja, kao i objašnjenje važnosti iskrenih odgovora. Ispitanici su informisani o tome kako će podaci biti korišćeni i obezbeđeni uslovi za njihov anonimitet i privatnost. U aprilu 2024. godine, vaspitači i roditelji su popunjavali ankete, a zatim je započeta obrada prikupljenih podataka.

Za odabir uzorka korišćen je metod namernog izbora, pri čemu su iz populacije vaspitača i roditelja dece sa razvojnim smetnjama izdvojeni uzorci od 90 vaspitača i 50 roditelja. Ovaj uzorak obuhvata učesnike iz različitih predškolskih ustanova, čime je omogućeno sticanje uvida u različite pristupe inkluziji u kontekstu predškolskih obrazovnih ustanova. Nakon prikupljanja podataka pristupilo se statističkoj obradi uz primenu odgovarajućih tehnika analize podataka.

6.5. Uzorak istraživanja

U skladu sa ciljevima istraživanja odabran je namerni uzorak koji obuhvata vaspitače i roditelje dece sa smetnjama u razvoju iz specifičnih predškolskih ustanova. Uzorak čini 90 vaspitača i 50 roditelja. Odabrani učesnici dolaze iz različitih predškolskih ustanova koje pružaju inkluzivno obrazovanje deci sa smetnjama u razvoju, čime se omogućava analiza stavova i iskustava iz različitih obrazovnih konteksta. Podaci o polu i obrazovnim kvalifikacijama ispitanika nisu bili relevantni za postavljene ciljeve istraživanja, te nisu detaljno obrađeni u ovom kontekstu.

6.6. Varijable istraživanja

Opšti cilj ovog istraživanja je da se kroz rezultate anketiranja vaspitača i roditelja analiziraju njihovi stavovi prema primeni inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u

predškolskim ustanovama. U skladu sa pretpostavljenim uzročno-posledičnim odnosima istraživanje obuhvata sledeće nezavisne varijable:

- **Za vaspitače:** Ključne nezavisne varijable uključuju stručnu spremu i godine radnog iskustva. Stručna sprema obuhvata tri nivoa obrazovanja: višu školu, fakultet i master akademske studije. Radno iskustvo klasifikuje se prema vremenskim okvirima: pripravnik, do 5 godina, od 6 do 10 godina, od 11 do 15 godina i preko 15 godina.
- **Za roditelje:** Nezavisne varijable uključuju pol i nivo obrazovanja. Pol je podeljen na muške i ženske roditelje, dok se nivo obrazovanja deli na srednju školu, višu školu i visoku školu.

Zavisna varijabla ovog istraživanja odnosi se na stavove vaspitača i roditelja prema primeni inkluzije, koji su mereni odgovorima na postavljena pitanja u anketi.

6.7. Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Pri realizaciji ovog istraživanja korišćena je kombinacija metodoloških pristupa, uključujući metodu teorijske analize i tehniku anketiranja za empirijski deo istraživanja. U fazi teorijskog rasvetljavanja problema primenjena je metoda teorijske analize, koja je podrazumevala prikupljanje relevantnih podataka, njihovu analizu, upoređivanje i interpretaciju, a zatim izvođenje zaključaka. Ovaj deskriptivni pristup unutar postojećih teorijskih okvira obezbeđuje stvaranje temelja za dalje istraživanje.

Za prikupljanje podataka o stavovima vaspitača i roditelja prema primeni inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u predškolsku ustanovu korišćena je tehnika anketiranja. Instrument za prikupljanje podataka bio je anketni upitnik prilagođen specifičnostima ciljnih grupa – vaspitačima i roditeljima. Upitnici su bili konstruisani tako da omoguće dobijanje validnih i pouzdanih podataka o njihovim stavovima, iskustvima i mišljenjima vezanim za inkluziju dece sa razvojnim smetnjama u obrazovni sistem.

Metrijske karakteristike upitnika su sledeće: Upitnik je testiran na validnost i pouzdanost pre primene. Validnost upitnika je procenjena kroz ekspertno ocenjivanje, dok je pouzdanost utvrđena korišćenjem interne doslednosti, čime je potvrđena stabilnost rezultata kroz različite odgovore ispitanika. Pouzdanost upitnika je merena korišćenjem Cronbach-ovog alfa koeficijenta, koji je pokazao zadovoljavajući nivo pouzdanosti $\alpha > 0.7$. Ovaj metod omogućio je da se obezbede pouzdani podaci koji su korišćeni za dalju analizu i interpretaciju.

7. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na osnovu postavljenih hipoteza nastojali smo proveriti da li postoje statistički značajne razlike u stavovima vaspitača i roditelja o tome u kojoj meri su roditelji dece sa smetnjama u razvoju upoznati sa njihovim pravima u kontekstu uključivanja dece u redovnu predškolsku ustanovu. Analizirajući podatke prikazane u Tabeli 1 možemo uočiti značajne razlike u mišljenjima vaspitača i roditelja.

Tabela1: Razlike u mišljenjima vaspitača i roditelja o tome u kojoj meri su roditelji dece sa smetnjama u razvoju upoznati sa njihovim pravima vezano za uključivanje dece u vrtić

Ispitanici	U potpunosti su upoznati	Delimično su upoznati	Nisu upoznati	Nisu uopšte upoznati	Σ	$\chi^2=59,085$ $df=3$ $p=0,001$
Vaspitači	46 51,1%	44 48,9%	0 0,0%	0 0,0%	90 100,0%	
Roditelji	6 12,0%	19 38,0%	22 44,0%	3 6,0%	50 100,0%	
Σ	52 37,1%	63 45,0%	22 15,7%	3 2,1%	100 100,0%	

Tabela 1 prikazuje raspodelu odgovora na pitanje u kojoj meri su roditelji dece sa smetnjama u razvoju upoznati sa njihovim pravima vezanim za inkluziju u vrtiću. Kao što je prikazano, vaspitači su uglavnom mišljenja da su roditelji u potpunosti upoznati sa pravima svoje dece (51,1%), dok roditelji u velikoj meri (44,0%) smatraju da nisu dovoljno informisani o tim pravima. Analiza ($\chi^2=59,085$, $df=3$, $p=0,001$) potvrđuje postojanje statistički značajnih razlika u mišljenju između vaspitača i roditelja o ovom pitanju. Rezultat ukazuje na značajnu diskrepanciju između mišljenja vaspitača i roditelja o nivou informisanosti roditelja o pravima njihove dece u kontekstu inkluzije.

Takođe, istraživali smo stavove vaspitača i roditelja o prednostima uključivanja dece sa smetnjama u razvoju u redovne predškolske grupe. Analiza odgovora na pitanje o dobrobitima inkluzije pokazuje da većina vaspitača (58,9%) smatra da je najvažnija dobrobit to što dete sa smetnjama postaje deo društvenog života, dok roditelji (56,7%) najvažnijom smatraju razvoj humanih i empatičnih odnosa među decom. Ovi nalazi ukazuju na to da vaspitači u većoj meri prepoznaju društvene

prednosti inkluzije, dok roditelji više vrednuju interpersonalni aspekt, tj. razvoj međuljudskih odnosa. Iako postoji razlika u prioritetima, obe grupe ispitanika prepoznaju inkluziju kao značajan faktor za društveni razvoj i emocionalnu povezanost među decom.

Kada se uporede stavovi vaspitača i roditelja o ulozi vaspitača u inkluzivnom sistemu, rezultati takođe pokazuju značajne razlike. Vaspitači većinom ističu svoju ključnu ulogu u inkluziji, dok roditelji smatraju da postoji potreba za dodatnim informacijama i edukacijom o ulozi vaspitača u ovom procesu. Ovaj nesklad u percepciji ukazuje na potencijalne oblasti za unapređenje saradnje i obuke kako bi se poboljšalo razumevanje uloge vaspitača i roditelja u inkluzivnom obrazovanju.

Svi ovi rezultati potvrđuju postavljene hipoteze, koje pretpostavljaju postojanje statistički značajnih razlika u stavovima vaspitača i roditelja o primeni inkluzije, ulozi vaspitača u inkluzivnom obrazovanju, kao i informisanosti roditelja o pravima njihove dece u vezi sa inkluzijom. Na osnovu ovih nalaza možemo zaključiti da postoje značajne razlike u percepcijama između vaspitača i roditelja, što ukazuje na potrebu za dodatnim informisanjem i obukama u oblasti inkluzije, kako bi se postigla bolja saradnja i razumevanje između ove dve grupe.

Takođe, istraživali smo kako vaspitači i roditelji vide uslove za uspešno uključivanje dece sa smetnjama u redovnu predškolsku ustanovu. Pitanje u anketi odnosilo se na ključne faktore koji bi omogućili uspeh inkluzije, kao što su: prihvatanje od strane vršnjaka, stručna pripremljenost vaspitača, adekvatna saradnja sa roditeljima i vaspitačima, stepen smetnje kod deteta i spremnost dece za život u inkluzivnoj sredini. Najveći broj ispitanika (35,0%) smatra da je ključ uspeha adekvatna saradnja između roditelja i vaspitača, dok najmanje značajnim faktorom za uspeh inkluzije smatraju stepen smetnje kod deteta. U vezi sa ovom temom želeli smo da utvrdimo postoji li statistički značajna razlika u mišljenju vaspitača i roditelja o tome kako bi uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u redovnu ustanovu bilo uspešno. Rezultati koje smo dobili prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2: Razlike u mišljenjima vaspitača i roditelja o tome šta je najvažnije za sprovođenje inkluzivnog obrazovanja

Ispitanici	Prihvatanje od strane vršnjaka u grupi	Stručna pripremljenost vaspitača	Aдекватna saradnja sa roditeljima/ vaspitačima	Stepen smetnje kod deteta	Pripremljenost dece za život i radu okviru inkluzije	Σ	
Vaspitači	13 14,4%	11 12,2%	40 44,4%	14 15,6%	12 13,3%	90 100,0%	$\chi^2=22,884$ $df=4$ $p=0,001$
Roditelji	15 30,0%	18 36,0%	9 18,0%	2 4,0%	6 12,0%	50 100,0%	
Σ	28 20,0%	29 20,7%	49 35,0%	16 11,4%	18 12,9%	100 100,0%	

Na osnovu rezultata možemo zaključiti da vaspitači i roditelji ne prepoznaju iste faktore kao odlučujuće za uspešan razvoj inkluzivnog obrazovanja. Vaspitači smatraju da je najvažniji faktor adekvatna saradnja sa roditeljima (44,4%), dok roditelji smatraju da je ključna stručna pripremljenost vaspitača (36,0%). Statistička analiza ($\chi^2 = 22,884$, $p = 0,001$) pokazuje da postoji značajna razlika u stavovima vaspitača i roditelja o najvažnijim faktorima za uspeh inkluzije, što ukazuje na različite prioritete i percepcije među grupama.

U okviru prvog zadatka, dalje, želeli smo da istražimo da li postoje razlike u mišljenju vaspitača i roditelja o najvećim preprekama za uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u redovnu predškolsku ustanovu. Ispitanici su imali zadatak da odgovore na pitanje: *Šta je, po vašem mišljenju, najveća prepreka za uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u predškolsku ustanovu?* Ponuđeni odgovori su bili: veliki broj dece u grupi, odsustvo stručne pomoći, nedovoljna edukacija vaspitača i nedovoljna spremnost roditelja tipične dece da prihvate dete sa smetnjama u razvoju. Ovi rezultati pružaju uvide u stavove i percepcije vaspitača i roditelja o ključnim faktorima i preprekama u procesu inkluzije, što može biti od značaja za dalje unapređivanje inkluzivnog obrazovanja u predškolskim ustanovama.

U okviru ovog prvog zadatka želeli smo da pitamo vaspitače i roditelje o tome koje promene smatraju potrebnim za uspešnije uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u predškolsku ustanovu. Ispitanici su rangirali četiri ponuđene tvrdnje prema važnosti, gde je 1 označavala najvažniju promenu, a 4 najmanje važnu. Ponuđene tvrdnje bile su:

1. Formiranje grupa sa manjim brojem dece
2. Posvećenije angažovanje stručnog tima
3. Adekvatnija saradnja vaspitača i roditelja
4. Dodatno usavršavanje vaspitača za rad sa decom sa smetnjama u razvoju

Na osnovu rezultata uočavamo da najveći procenat vaspitača smatra da je formiranje grupa sa manjim brojem dece najvažnija promena koja bi doprinela uspešnijem uključivanju dece sa smetnjama u razvoju u predškolsku ustanovu (50,0%). S druge strane, roditelji smatraju da je posvećenije angažovanje stručnog tima najvažnija promena koja bi doprinela uspešnom uključivanju dece sa smetnjama u razvoju (58,9%). Takođe, prema mišljenju vaspitača, njihovo dodatno usavršavanje za rad sa decom sa smetnjama u razvoju predstavlja najmanje važnu promenu koja bi doprinela uspešnijem uključivanju, dok roditelji smatraju da je adekvatnija saradnja vaspitača i roditelja najmanje važna promena koja bi poboljšala inkluziju. Ovi rezultati ukazuju na razlike u prioritetima između vaspitača i roditelja u pogledu potrebnih promena za poboljšanje uslova inkluzije, što je važno za budući razvoj inkluzivnih obrazovnih praksi.

Želeli smo da utvrdimo i da li postoji statistički značajna razlika u mišljenju vaspitača i roditelja o ključnom nosiocu aktivnosti sa decom koja imaju smetnje u razvoju u redovnom vrtiću. Rezultati su prikazani u Tabeli 3.

Tabela 3: Razlike u mišljenjima vaspitača i roditelja o ključnom nosiocu aktivnosti sa decom koja imaju smetnje u razvoju u redovnom vrtiću

Ispitanici	Vaspitač	Defektolog	Direktor	Stručna služba vrtića	Σ	
Vaspitači	49 54,4%	31 34,4%	0 0,0%	10 11,1%	90 100,0%	$\chi^2=1,605$ $df=2$ $p=0,448$
Roditelji	32 64,0%	15 30,0%	0 0,0%	3 6,0%	50 100,0%	
Σ	81 57,9%	46 32,9%	0 0,0%	13 9,3%	100 100,0%	

Tabela 3 pokazuje da ne postoje statistički značajne razlike u mišljenju vaspitača i roditelja o ključnom nosiocu aktivnosti sa decom koja imaju smetnje u razvoju u redovnom vrtiću, jer je p-vrednost (0,448) veća od 0,05. Ipak, primećuje se da postoji

manja razlika u procentima između vaspitača i roditelja. Naime, 64,0% roditelja smatra da su vaspitači ključni nosioci aktivnosti sa decom sa smetnjama u razvoju, dok 54,4% vaspitača deli ovo mišljenje. To ukazuje na to da, iako postoji saglasnost u mišljenju, roditelji imaju nešto veći stepen poverenja u ulogu vaspitača nego što to sami vaspitači priznaju.

Dalje, želeli smo da ispitamo u kojoj meri se vaspitači i roditelji slažu sa tvrdnjom da vaspitači u redovnom vrtiću imaju mogućnosti da se potpuno posvete deci sa smetnjama u razvoju. Ponudili smo sledeće opcije slaganja: slažem se, ne slažem se, delimično se slažem, i ne slažem se uopšte. Rezultati pokazuju da mali procenat ispitanika smatra da vaspitači mogu da se posvete deci sa smetnjama u razvoju. Veći broj ispitanika (54,3%) smatra da vaspitači nemaju priliku da se potpuno posvete, što možemo povezati sa prethodnim nalazima da su vaspitači i roditelji mišljenja da je veliki broj dece u grupama prepreka koja onemogućava vaspitačima da se u potpunosti posvete svakom detetu, uključujući decu sa smetnjama u razvoju. Ovi rezultati ukazuju na zajednički problem u procesu inkluzije – veliki broj dece u grupama, što predstavlja izazov za vaspitače jer im ograničava mogućnost da pruže odgovarajuću pažnju svakom detetu.

8. DISKUSIJA REZULTATA ISTRAŽIVNJA

Kroz niz različitih pitanja nastojali smo istražiti stavove i percepcije prosvetnih radnika i roditelja u vezi sa integracijom dece sa smetnjama u razvoju u redovne predškolske ustanove. Jedno od ključnih pitanja bilo je da li roditelji razumeju prava svoje dece i mogućnost inkluzivnog obrazovanja. Takođe, analizirali smo stavove prosvetnih radnika i roditelja o prednostima i izazovima inkluzivnog obrazovanja. Na osnovu tih stavova fokusirali smo se na identifikovanje ključnih faktora koji su neophodni za uspešnu implementaciju inkluzije u obrazovnom sistemu. Posebnu pažnju posvetili smo razumevanju perspektiva roditelja i prosvetnih radnika o tome šta je potrebno da bi inkluzija bila efikasna i održiva.

Pored vaspitača, roditelji igraju ključnu ulogu u procesu integracije dece sa smetnjama u razvoju u redovni obrazovni sistem. Za uspeh inkluzije od presudne je važnosti da roditelji razumeju prava svoje dece i budu u stanju da ih efikasno ostvaruju. Rano prepoznavanje specifičnih potreba dece sa smetnjama u razvoju, kao i njihovo aktivno uključivanje u obrazovni proces, od ključne su važnosti. Odnosi između roditelja i vaspitača, kao i roditeljska uloga u edukaciji i razvoju dece, predstavljaju temelje za uspešno ostvarenje inkluzivnog obrazovanja.

Na početku istraživanja želeli smo da utvrdimo da li su vaspitači, koji su učestvovali u anketi, imali prethodno iskustvo u radu sa decom koja imaju smetnje u razvoju. U okviru anketnog upitnika postavljeno je pitanje: „Da li ste do sada imali iskustva u radu sa detetom koje ima smetnje u razvoju?“ sa ponuđenim odgovorima „da” i „ne”. Na osnovu rezultata uočeno je da veći procenat vaspitača (54,4%) ima iskustva u radu sa decom koja imaju smetnje u razvoju, u poređenju sa 45,6% onih koji nemaju to iskustvo. Ovaj rezultat u određenoj meri se poklapa sa rezultatima prethodnih istraživanja, poput istraživanja Studen (2008), koje je pokazalo da većina pedagoških radnika, uključujući vaspitače, ima iskustva u radu sa decom sa smetnjama u razvoju. Takođe, ovo iskustvo se smatra ključnim za unapređivanje inkluzije u vaspitanju i obrazovanju, jer pruža konkretne smernice za efikasniji rad sa decom sa specifičnim potrebama.

U okviru istraživanja interesovalo nas je i u kojoj meri se vaspitači i roditelji slažu sa tvrdnjom da deca sa smetnjama u razvoju treba da idu u redovan vrtić zajedno sa svojim vršnjacima, bez obzira na vrstu i stepen smetnje. Ispitanicima su ponuđeni različiti nivoi slaganja: „slažem se”, „ne slažem se”, „delimično se slažem”, i „ne slažem se uopšte”. Rezultati pokazuju da se 50% vaspitača ne slaže sa ovom tvrdnjom, dok je samo 7,1% vaspitača izrazilo saglasnost sa ovom idejom. Ovi rezultati se delimično poklapaju sa istraživanjem Hrnjica i Sretenov (2003) u kojem je utvrđeno da roditelji dece sa teškoćama u razvoju snažno podržavaju inkluziju i smatraju da je zajedničko obrazovanje sa tipičnim vršnjacima veoma važno. Prema tom istraživanju čak 87% roditelja smatra da je zajedničko školovanje njihove dece sa vršnjacima bez teškoća u razvoju poželjno.

Ovi rezultati ukazuju na to da postoji razlika u mišljenju vaspitača i roditelja o inkluziji i integraciji dece sa smetnjama u razvoju. Dok roditelji često naglašavaju značaj zajedničkog obrazovanja, mnogi vaspitači iskazuju zabrinutost i sumnju u mogućnost sistema da pruži adekvatnu podršku svim učenicima, naročito onima sa specifičnim potrebama.

U okviru istraživanja želeli smo da ispitamo mišljenja vaspitača i roditelja o dobrobitima uključivanja dece sa smetnjama u razvoju u redovne predškolske grupe. U anketnim upitnicima od ispitanika je zatraženo da rangiraju dobrobiti od 1 (najveća) do 4 (najmanja) na osnovu sledećih odrednica: uključivanje deteta sa smetnjama u razvoj u društveni život, razvijanje humanog i empatičnog odnosa kod ostale dece, promena stavova u društvenom okruženju prema deci sa smetnjama u razvoju i razvoj potencijala deteta sa smetnjama u razvoju.

Kada je reč o najmanjim dobrobitima, prema mišljenju većine vaspitača i roditelja, najslabije rangirana dobrobit bila je „razvijanje potencijala deteta sa smetnjama u razvoju“. Ovaj odgovor može ukazivati na percepciju da su druge dobrobiti inkluzije, poput socijalne integracije i razvoja empatije, prepoznate kao značajnije. Ako analiziramo ove podatke, možemo primetiti da većina ispitanika dobrobit inkluzije gleda pretežno kroz prizmu koristi za samo dete sa smetnjama u razvoju. S druge strane, manji broj ispitanika prepoznaje šire društvene koristi, kao što su pozitivne promene u stavovima prema deci sa smetnjama i razvoj socijalnih veza među vršnjacima.

Ovi rezultati se delimično podudaraju sa nalazima istraživanja Stančić i Stanisavljević Petrović (2013), koji su takođe ukazali na to da većina vaspitača vidi kao najveću korist od inkluzije mogućnost da dete sa posebnim potrebama usvoji društvena pravila i norme ponašanja, kao i da zadovolji svoju potrebu za socijalizacijom sa vršnjacima. Na sličan način naše istraživanje pokazuje da vaspitači smatraju da inkluzija omogućava razvoj socijalnih veza, dok manji broj njih veruje da se kroz inkluzivne grupe menja šira društvena svest i stavovi prema deci sa smetnjama u razvoju.

U vezi sa odgovorima koji se odnose na razvijanje humanog i empatičnog odnosa kod vršnjaka, mišljenja vaspitača su bila gotovo podeljena. Više od polovine ispitanika smatra da inkluzija doprinosi razvoju empatije među decom, dok oko trećine smatra da se kroz takav pristup menjaju stavovi u širem okruženju prema deci sa smetnjama. Najmanje odabrana opcija bila je da inkluzivno vaspitanje doprinosi maksimalnom razvoju sposobnosti deteta sa smetnjama u razvoju, što može ukazivati na to da se potencijali deteta sa smetnjama u razvoju možda ne prepoznaju dovoljno jasno u okviru inkluzivnih grupa, ili da postoje ograničenja u pristupima koji se koriste u praksi.

Ovi rezultati otkrivaju prilično duboku podelu između percepcije socijalnih i individualnih koristi inkluzije. Iako se inkluzija generalno smatra pozitivnim faktorom za socijalnu integraciju i razvijanje socijalnih veza, prepoznaje se potreba za dubljim razumevanjem i implementacijom metoda koje bi omogućile maksimalan razvoj potencijala svakog deteta, uzimajući u obzir njegove specifične potrebe. Ova dinamika stavova može imati značajan uticaj na dalji razvoj inkluzivnog obrazovanja i omogućiti veći broj edukativnih strategija koje integrišu sve članove zajednice, a ne samo same učesnike u inkluzivnom obrazovanju.

9. ZAKLJUČAK

Cilj savremenog društva treba da bude shvatanje da svako dete, bez obzira na njegove specifične potrebe, ima pristup obrazovanju i vaspitanju bez ikakvih oblika selekcije i diskriminacije. Ovim se neguje koncept individualizacije, odnosno prilagođavanja obrazovnog procesa potencijalima, sposobnostima i razvojnim nivoima svakog deteta. U tom kontekstu, koncept inkluzije postaje ključni princip obrazovnog sistema. On poziva na prilagođavanje sadržaja i metoda obrazovanja kako bi se deci sa razvojnim izazovima omogućila ravnopravna participacija u obrazovnom procesu. Ova ideja ne zahteva samo preorijentaciju obrazovnih institucija, već i aktivnu ulogu vaspitača u efikasnom radu sa decom koja imaju smetnje u razvoju. Inkluzija, dakle, zahteva saradnju u smislu kognitivnog razvoja, ali i stalno prikupljanje vitalnih informacija koje dete sa smetnjama u razvoju može pružiti, kako bi se usmerio dalji rad.

Pored vaspitača, ključnu ulogu u inkluziji dece sa smetnjama u razvoju ima i saradnja sa roditeljima. Roditelji moraju biti svesni prava svog deteta i sposobni da ta prava efikasno ostvaruju. Takođe, od velikog je značaja rano prepoznavanje specifičnih potreba deteta sa smetnjama u razvoju. Aktivno učešće roditelja u obrazovnom procesu svog deteta, kao i njihov odnos sa vaspitačem i uključenost u rad predškolske ustanove, predstavljaju osnovu za uspešnu inkluziju.

Rezultati našeg istraživanja, kao i teorijska razmatranja o problemima vezanim za inkluzivno vaspitanje, ukazuju na to da su mišljenja i stavovi vaspitača i roditelja jedan od najvažnijih faktora za uspešan razvoj inkluzivnog vaspitanja. Naši rezultati su pokazali da:

1. Veliki procenat vaspitača ima iskustva u radu sa decom koja imaju smetnje u razvoju, pri čemu se sa porastom radnog iskustva ovaj procenat povećava.
2. Mnogi roditelji su upoznati sa pravima svog deteta u vezi sa uključivanjem u redovan vrtić i smatraju da deca sa smetnjama u razvoju treba da idu u isti. Međutim, veliki broj vaspitača smatra da inkluzija nije dobra, odnosno da deca sa smetnjama u razvoju ne bi trebala da idu u redovne predškolske grupe.
3. Vaspitači većinom smatraju da najveća dobrobit od inkluzije leži u tome što dete sa smetnjama u razvoju postaje deo društvenog života. S druge strane, roditelji smatraju da je najveća korist razvoj humanog i empatičnog odnosa kod ostale dece. Takođe, vaspitači smatraju da je ključna adekvatna saradnja sa roditeljima, dok roditelji ističu stručnu pripremljenost vaspitača kao najvažniji faktor za uspešno sprovođenje inkluzivnog obrazovanja.

Zanimljivo je da i vaspitači i roditelji prepoznaju veliki broj dece u grupi kao prepreku inkluzivnom obrazovanju, ali roditelji takođe smatraju nedostatak stručne pomoći kao značajnu prepreku za rehabilitaciju inkluzivnog obrazovanja. S druge strane, vaspitači u velikoj meri smatraju da su sami roditelji, odnosno njihova nespremnost, najveća prepreka inkluziji.

Ovi nalazi ukazuju na potrebu za daljim unapređenjem edukacije i pripreme vaspitača, kao i za većim angažovanjem roditelja u procesu inkluzije. Takođe, ističe se potreba za boljom podrškom obrazovnih institucija, kako bi se omogućila adekvatna implementacija inkluzivnog obrazovanja i osigurao pravičan i jednak pristup obrazovanju za svako dete.

Buduća istraživanja mogla bi da se fokusiraju na analizu konkretnih metoda i pristupa koje vaspitači koriste u inkluzivnim grupama, kao i na uticaj specifičnih edukacija za vaspitače na uspešnost inkluzije. Takođe, bilo bi korisno istražiti ulogu i odgovornost drugih stručnjaka (poput psihologa i logopeda) u procesu inkluzije, kao i uticaj različitih obrazovnih sistema na integraciju dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, istraživanje stavova roditelja u različitim regionima može pružiti uvid u specifične potrebe i izazove u ruralnim i urbanim sredinama, što bi omogućilo dodatne smernice za poboljšanje inkluzivnog obrazovanja.

Kao autoru ovog istraživanja, naročito mi je važno da se stalno razvijaju nova rešenja i strategije kako bi inkluzija postala još efikasnija, te verujem da će buduća istraživanja doneti dalja saznanja koja će doprineti unapređenju ovog procesa.

LITERATURA

1. Avramidis, Elias, Brahm Norwich (2020), "Attitudes towards Inclusion: A Review of Literature", *European Journal of Special Needs Education*, 35(2), 229–245.
2. Bojanin, Svetomir, Smiljka Popović Deušić (2012), *Psihijatrija razvojnog doba*, Institut za mentalno zdravlje, Beograd
3. De Boer, Anke, Vera Munde (2015), "Educators' Attitudes Towards Inclusive Education in Preschool Settings", *International Journal of Inclusive Education*, 19(10), 1038–1050.
4. García-Carrión, Rocío, Lourdes Villardón-Gallego (2020), "Learning Communities in Inclusive Education: A Systematic Review", *Frontiers in Psychology*, 11, 1–10.

5. Hornby, Garry, Ian Blackwell (2018), "Barriers to Inclusive Education for Children with Special Educational Needs in the USA", *International Journal of Inclusive Education*, 22(1), 47–62.
6. Hrnjica, Smiljka, Dušan Sretenov (2003), *Deca sa razvojnim teškoćama u redovnim osnovnim školama u Srbiji – trenutno stanje i stavovski preduslovi za potencijalnu inkluziju*, Save the Children Fond, Beograd
7. Lalvani, Priya, Jessica K. Bacon (2019), "Rethinking Inclusion in Early Childhood: Disability Studies in Education Perspective" *International Journal of Inclusive Education*, 23(9), 952–966.
8. Loreman, Tim, Donna McGhie-Richmond, Jennifer Barber (2020), "Inclusive Education in Early Childhood: Perspectives from Practitioners and Parents", *International Journal of Inclusive Education*, 24(5), 531–549.
9. Maksimović, Jelena (2017), "Podrška deci sa smetnjama u razvoju u inkluzivnom vrtiću", *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, 18(17), 169–182.
10. Republika Srbija (2013), *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, Službeni glasnik RS, br. 55/2013.
11. Reupert, Andrea, Joanne M. Deppeler (2019), "Preparing Teachers for Inclusion: Collaborative Practices and Mental Health", *Australian Journal of Early Childhood*, 44(3), 68–79.
12. Roberts, Carly, Kristen Simpson (2016), "Promoting Inclusion in Early Childhood Education: A Global Perspective", *International Journal of Early Childhood*, 48(2), 109–123.
13. Saloviita, Timo (2020), "Attitudes of Teachers Towards Inclusive Education in Finland", *Scandinavian Journal of Educational Research*, 64(2), 270–283.
14. Sharma, Umesh, Tim Loreman (2019), "Advances in Inclusive Education: A Teacher's Perspective", *International Journal of Inclusive Education*, 23(8), 735–752.
15. Smith, Louisa, Jill Porter (2018), "Supporting Inclusion in Early Years: Perceptions of Staff and Parents", *International Journal of Inclusive Education*, 22(6), 647–663.
16. Soodak, Leslie C., Elizabeth J. Erwin (2019), "Inclusive Practices in Early Childhood Education: Teacher Beliefs and Attitudes", *Journal of Early Intervention*, 41(2), 89–107.
17. Stanton-Chapman, Tina L., Theresa S. Brown (2015), "Using Social Communication Interventions to Enhance Inclusion for Children with Disabilities", *Topics in Early Childhood Special Education*, 35(3), 125–135.

18. Stepanović, Saša (2018), *Inkluzija*, Sumatra izdavaštvo, Šabac
19. Stepanović, Saša (2019), *ADHD i ADD – poremećaj pažnje iz drugog ugla*, Visoka škola socijalnog rada, Beograd
20. Stepanović, Saša (2023), *Pedagoška psihologija*, Visoka škola socijalnog rada, Beograd
21. Wong, Sandra, David Watkins (2021), "Inclusive Education in Asia: Teachers' Perceptions and Practices", *Teaching and Teacher Education*, 102, 1–11.

PARENTAL AND EDUCATOR ATTITUDES TOWARD THE IMPLEMENTATION OF INCLUSION IN PRESCHOOL EDUCATION

Summary:

Quality preschool education plays a key role in enriching the early experiences of children, providing opportunities for exploration, learning, and holistic development, as well as for inclusion in the broader community. In the process of including children with developmental disabilities into the regular preschool system, the role of both educators and parents is of utmost importance. It is essential for parents of children with developmental disabilities to be aware of their child's rights and to effectively exercise those rights. Additionally, it is crucial for parents to recognize their child's needs in a timely manner and provide appropriate help and support. The interaction between parents, educators, and preschool institutions plays a key role in the inclusion process. Based on this, the subject of the research is the attitudes of parents and educators regarding the application of inclusion in preschool education, with a focus on the conditions for successful inclusion, the role of educators, and the awareness of parents about their children's rights in relation to inclusion. The aim of the research is to examine the attitudes of educators and parents about the inclusion of children with developmental disabilities in preschool institutions. The research also aims to determine the attitudes regarding the role of educators in inclusive education, parents' awareness of their children's rights in relation to inclusion, and the conditions for the successful inclusion of children with developmental disabilities. Data were collected using a survey technique and a questionnaire. The sample included 90 educators and 50 parents of children with developmental disabilities, selected through a purposive sample from a specific area. The general hypothesis of the research is that both educators and parents have a positive attitude toward the application of inclusion in preschool institutions. Specific hypotheses predict differences in attitudes between educators and parents regarding the implementation of inclusion, the role of educators in inclusive education, parents' awareness of their children's rights regarding inclusion, and the conditions

for successful inclusion. The research results confirmed the general hypothesis that the attitudes of educators and parents are generally positive toward inclusion, but significant differences were found in attitudes about specific aspects, such as the role of educators and the level of parents' awareness.

Keywords: inclusion; educators; parents; preschool education; developmental disabilities; kindergarten; inclusive education; children's rights

Adresa autora

Author's address

Saša Lj. Stepanović

Akademija za humani razvoj, Beograd

salenono86@gmail.com

